Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.
Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@bua.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

De lokroep van politiek inactivisme

In tijden van grootschalig onrecht heeft de politiek activist die de barricaden opgaat, het gelijk ogenschijnlijk aan zijn zijde. Toch heeft zijn tegenhanger, de politiek inactivist, ons minstens evenveel te zeggen en te bieden. Kalmte en contemplatie kunnen immers van grote waarde zijn, ook als het onrecht provoceert. In tijden van polarisatie is – om met Michael Oakeshott en Hannah Arendt te spreken – een 'politiek van tussenpozen' daarom zo gek nog niet.

door Maurits de Jongh De auteur is universitair docent aan het Ethiek Instituut, onderdeel van het departement Filosofie en Religiewetenschap van de Universiteit Utrecht.

Hebben we als burgers een universele plicht tot politiek activisme? Je zou denken van wel, zeker wanneer het onrecht dat we in de wereld zien zo groot is, en de erosie van de democratie zo tastbaar. Toch zal ik het hier, met de nodige schroom weliswaar, opnemen voor de politiek inactivist. De oproep tot politiek activisme hoeft niet altijd, en niet door iedereen, te worden beantwoord. Mijn schroom ligt erin dat ik activisten die omwille van rechtvaardigheid de barricaden opgaan eigenlijk bewonder. De nagenoeg onophoudelijke blootstelling aan protest is natuurlijk ook vermoeiend, vooral wanneer er al te veel aanmatigende, gratuite of agressieve types zich binnen de activistische gelederen ophouden. Maar ik besef bovenal hoeveel vruchten we plukken van de activistische inspanningen van anderen. Hoe schatplichtig zijn we niet aan de opofferingsgezindheid die activisten aan de dag leggen – nu en in het verleden? Hoeveel lelijker zou de wereld wel niet zijn als er, zeg, geen suffragettes, burgerrechtenbeweging, Pax Christi of XR waren opgestaan?

Het is evenwel te makkelijk om de lokroep van politiek inactivisme af te doen als ordinair freeriden op de inspanningen van anderen, als weinig meer dan opium voor het volk, of als definitief bewijs dat we tot al te gehoorzame subjecten zijn gevormd. Een eervoller portret van de politiek inactivist lijkt me denkbaar. Misschien verdient deze figuur enige waardering, en kan ze juist extra betekenis en luister geven aan haar activistische tegenhanger. Want hoewel het in de hedendaagse filosofie bon ton is om steeds weer het belang van méér politieke participatie

en activisme en bedrijvigheid te bepleiten, biedt ze ook inzichten om tot een fraaier beeld van politiek inactivisme te komen.

Tussenpozen

Een van die inzichten is te vinden in het essay 'The claims of politics' van Michael Oakeshott.[1] Daarin betwist hij de stelling dat iedereen zich politiek zou moeten inspannen. Politiek activisme dus, in zoverre participatie uit meer bestaat dan zo nu en dan je stemrecht uitoefenen, of je enigszins informeren over politieke ontwikkelingen. Deze stelling kan alleen standhouden, meent Oakeshott, als we aannemen dat je vooral, of zelfs uitsluitend, dienstbaarheid aan mensheid en samenleving toont door politiek actief te zijn. Hij wijst erop dat politiek engagement slechts één van vele manieren is om *public spirit* te tonen.[2] Dat is niet voorbehouden aan de professionele activist of beroepspoliticus, maar ook mogelijk als stadsgids, vrijwilliger bij Tafeltje Dekje, of in je dagelijkse werk.

Oakeshott staat een nauw begrensde notie van politiek voor. Politiek gaat over het beschermen van een onderliggende maatschappelijk-juridische orde, door deze van tijd tot tijd te interpreteren, uit te drukken, en haar rechtsregels aan te passen. Van tijd tot tijd, want politiek is inherent een activiteit met tussenpozen – 'an inherently intermittent activity'.[3] Politiek zonder tussenpozen leidt ertoe dat almaar wispelturiger beleid en wetgeving het maatschappelijk verkeer niet meer adequaat ordenen en stabiliseren.

Politiek zonder tussenpozen leidt ertoe dat almaar wispelturiger beleid het maatschappelijk verkeer niet meer adequaat ordent

De stelling dat politiek qua tijd en taak een begrensde bezigheid vormt staat natuurlijk haaks op de activistische tijdgeest. Juist wanneer politiek activisme zich door gegrond alarmisme laat motiveren wordt zijn verlossingskracht overschat, zo vreest Oakeshott. Durf vandaag maar eens aan te komen met zo'n onverschrokken verdediging van politiek inactivisme. Wie kan haar staande houden als het klopt dat we in een permanente polycrisis verkeren, als 'nie wieder' toch echt nu is, als openlijke racisten opeens je land mogen besturen? Toch behoeft het tegenargument, de stelling dat in een noodtoestand niemand zich politiek inactivisme kan veroorloven, ook de nodige kwalificaties. Die gaan over meer dan de alarmistische ondertoon van de activist, en diens afschuw van Charles Dickens' observatie dat we niet alleen in de slechtste maar ook in de beste van alle tijden leven.

Geborgenheid

Om dit tegenargument te doorgronden is het behulpzaam om ons te wenden tot Oakeshotts tijdgenoot Hannah Arendt. In eerste optiek lijkt het contra-intuïtief om juist bij haar te rade te gaan. Want als iemand een lans wist te breken voor politiek als menswaardige invulling van 'het actieve leven', dan was Arendt het wel.[4] Ze ziet er een altijd aanwezig vermogen in om eenzaamheid en onderdrukking te doorbreken. Bovendien beschikt in beginsel iedereen over dit vermogen, en voelen in de praktijk mensen met de meest uiteenlopende achtergronden zich tot politiek geroepen. Politiek werkt als een magnetische verzameling van 'people from all walks of life'. Arendt was stellig in haar opvatting dat politieke vrijheid het recht op een 'participator in government' behelst, niet alleen in formele instituties maar ook op informele plaatsen zoals buurthuis of straatprotest.[5] Het is, kortom, weinig verrassend dat zij te boek is komen

te staan als de 'decaan van de participatieve democratie'.[6]

Toch laat Arendt zich moeilijk lezen als onomwonden voorstander van politiek activisme. Net als Oakeshott staat ook zij een strikt begrensde notie van politiek voor, hoewel ze die niet reduceert tot louter een beschermingsfunctie. Volgens Arendt gaat er van politiek nadrukkelijk wél een wereldscheppende kracht uit. Maar die kracht kan zich alleen laten gelden als politiek een activiteit met tussenpozen blijft (begrensd in tijd) en als haar deelnemers kunnen leunen op de geborgenheid van een privésfeer (begrensd in ruimte), dus wanneer iedereen beschikt over een 'plaats om zich in te verstoppen'. Is dat niet het geval, zo waarschuwt Arendt, dan verwordt politiek activisme tot een sleetse exercitie: 'een leven dat zich geheel in de publieke ruimte afspeelt, in aanwezigheid van anderen, wordt, zoals wij zouden zeggen, oppervlakkig. Hoewel het zijn zichtbaarheid behoudt, verliest het zijn kwaliteit om in het zicht te rijzen vanuit een donkerdere grond die verborgen moet blijven als het niet zijn diepte wil verliezen in een uiterst werkelijke, niet-subjectieve zin.'[7]

Het valt moeilijk te ontkennen dat ook Arendts begrenzing van politiek indruist tegen het hedendaagse activistische ethos. Een ethos, zo lijkt het, van activisme op steroïden, van een ononderbroken stroom aan moralistisch gebrul en domme protestkreten, uitgestort op sociale media die zijn ontworpen om de wederzijdse afhankelijkheid van de publieke en private ruimte te ontkennen, om de dialectiek tussen verschijnen en verstoppen waar Arendt op hamert te ondergraven. Anton Jäger omschrijft deze 'hyperpolitiek' treffend als volgt: het is alsof we 'met een lege tank furieus op een gaspedaal trappen'. Een lege tank omdat hyperpolitiek een 'politiek zonder gevolgen' is.[8] Er gaat nauwelijks een wereldscheppende kracht van uit: in een hyperpolitiek tijdperk bokst de activist weinig voor elkaar.

Om sleetsheid en uitputting te voorkomen vereist politiek activisme matiging en onderbreking. Een soort sabbatical of zondagsrust van kalmte en vertraging. Zulke momenten van politiek inactivisme geven allerminst blijk van een doffe onverschilligheid, ze dienen juist als voedingsbodem voor de creatieve en scheppende kracht van politiek activisme. Arendt onderstreept dan ook een wijsheid van Cato de Oude, die zegt dat je nooit actiever bent dan wanneer je contempleert, en dat je nooit minder eenzaam bent dan in eenzaamheid.[9] Het is een inzicht dat Robert Talisse vertaalt naar een pleidooi voor *civic solitude* ('burgerlijke eenzaamheid') en opwerpt als noodzakelijke voorwaarde voor een democratische rechtsorde. Juist in een context van toenemende polarisatie, cognitieve overprikkeling en verstikking in echokamers, is het essentieel om je geregeld af te zonderen van de wereld. Politiek inactivisme bestaat dan niet zozeer uit zelfbehoud, maar schept ruimte voor 'burgerlijke contemplatie'.[10]

Om sleetsheid en uitputting te voorkomen vereist politiek activisme matiging en onderbreking

Wereldvreemdheid

Met haar nadruk op de dialectiek tussen verschijnen en verstoppen helpt Arendt ons in te zien dat we niet altijd aan de oproep van politiek activisme gehoor dienen te geven; de keren dat we er wel gehoor aan geven zullen dan aan betekenis winnen. Maar ze gaat nog een stap verder: niet iedereen hoeft überhaupt voor deze oproep ontvankelijk te zijn. Arendt deelt Oakeshotts weerstand tegen een universele plicht tot robuuste politieke participatie. 'Uitsluiting van politiek zou niet minderwaardig mogen zijn', schrijft

Arendt. ‘Zelfuitsluiting zou, verre van arbitraire discriminatie, juist inhoud en betekenis geven aan een van de belangrijkste negatieve vrijheden die wij hebben genoten sinds het einde van de antieke wereld, namelijk vrijheid van politiek, iets wat onbekend was in Rome en Athene en wat politiek gezien waarschijnlijk het relevantste aspect van onze christelijke nalatenschap is.’[11]

De lokroep van politiek inactivisme is historisch toe te schrijven aan de wereldvreemdheid van de christelijke cultuur

Het is verleidelijk om vrijheid van politiek in laatmoderne samenlevingen bovenal als een pathologie van kapitalisme, conformisme, en nefaste individualisering weg te zetten. Arendt laat echter zien dat deze diagnose op zijn minst incompleet is. De lokroep van politiek inactivisme is historisch ook toe te schrijven aan de wereldvreemdheid van de christelijke cultuur. Een cultuur waarin oriëntatie op innerlijke verlossing en transcendentie prevaleert boven werelds engagement.

Kalmte

De oproep tot politiek activisme geldt dus niet altijd, en niet iedereen hoeft er gehoor aan te geven. Toch blijven deze kwalificaties gevoelig voor het bezwaar dat in uitzonderlijke omstandigheden ook de politiek inactivist zijn recht ziet veranderen in een plicht tot engagement en verzet. Bovendien lijkt deze gekwalificeerde verdediging van vrijheid van politiek voorbij te gaan aan de kritiek dat er altijd groepen en individuen zijn die zich de luxe van politiek inactivisme niet kunnen veroorloven. Geconfronteerd met onderdrukking langs de lijnen van ras, klasse, gender of buitenlandse agressie lijkt activisme veelal uit nood geboren. Zonder verzet blijft bevrijding uit, en zonder bevrijding, benadrukt Arendt, kan er geen maatschappelijk-juridische orde ontstaan waarin zowel politieke vrijheid als vrijheid van politiek een blijvende plaats kan vinden. Door te benadrukken hoe voortdurende gehoorzaamheid kan ontaarden in stilzwijgende instemming en steun, helpt Arendt ons reflecteren op de vraag hoe we medeplichtigheid aan onrecht kunnen voorkomen.

Soms is het daarvoor inderdaad noodzakelijk dat iedereen aan de roep van politiek activisme gehoor geeft, al was het maar om uiteindelijk

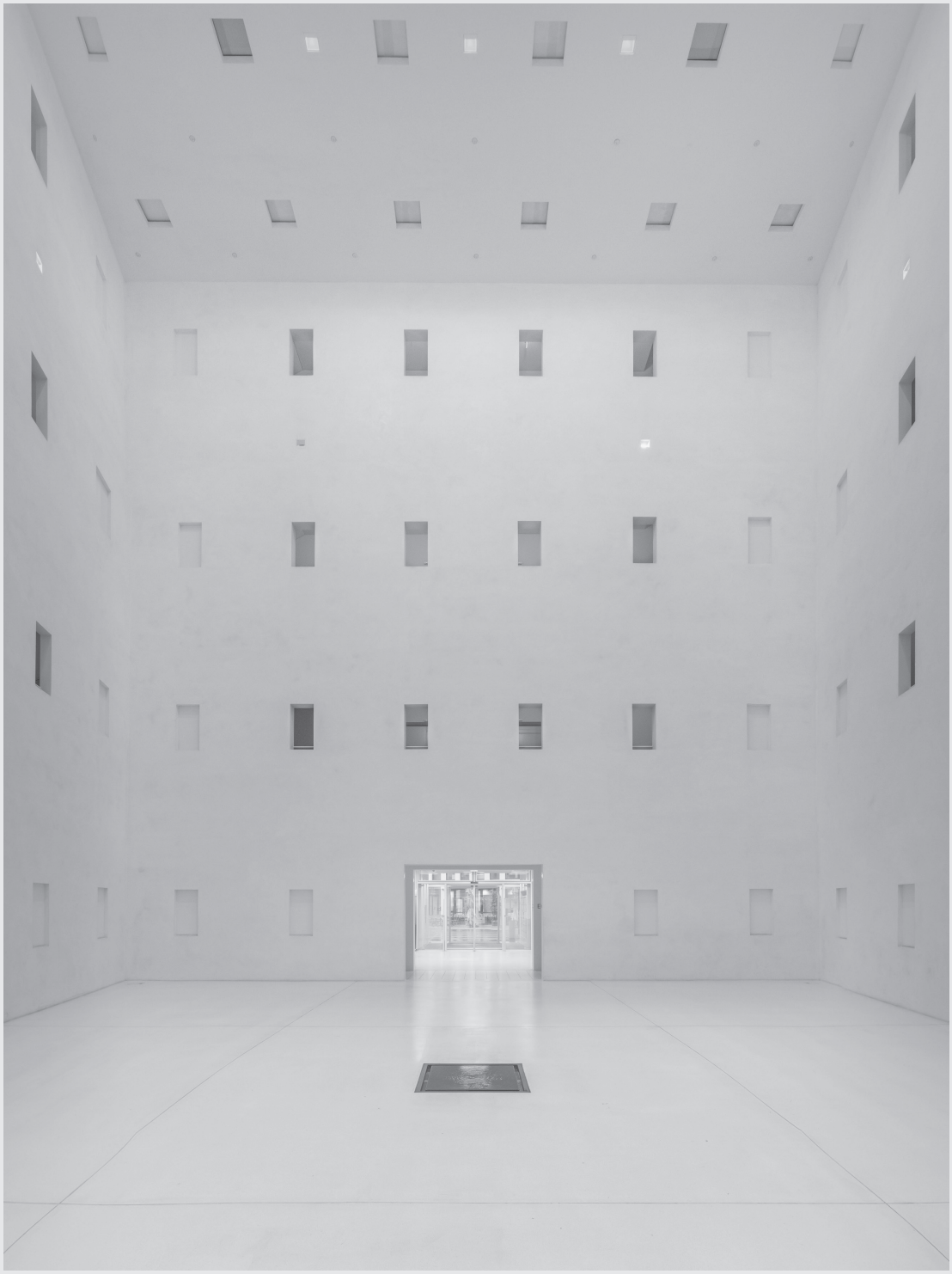

Bron: iStock

óók de vrijheid van politiek te herwinnen. Arendt geeft zo een gekwalificeerde verdediging van de plicht tot burgerlijke ongehoorzaamheid of verzet tegen tirannieke onderdrukking. Die plicht spreekt burgers aan op hun gedeelde verantwoordelijkheid voor het voortbestaan van de democratische rechtsorde.[12]

Toch valt er ook in die plichtsbetrachting nog wat te leren van de politiek inactivist. Deze figuur zal niet te snel happen op alle provocaties van de onderdrukker, maar soms wijselijk voor kalmte kiezen. Bonnie Honig verknoopt de repertoires van de activist en de inactivist wanneer ze kalmte als een vorm van verzet uitlegt. Kalmte, zegt Honig, kun je zien als een 'eigen soort actie. […] Het stopt het eindeloze gezoem van kritiek, niet uit acceptatie van het onacceptabele, maar als weigering om nog meer op te geven. […] Al het streven, handelen, protesteren en bezwaar maken kan kalmte hinderen en ons in een positie fixeren in plaats van mensen te bevrijden voor studie, contemplatie, en zijn.'[13] Politiek activisme en inactivisme zullen uiteindelijk op elkaar moeten leunen.

1 Michael Oakeshott, 'The claims of politics', in: Michael Oakeshott, *Religion, politics, and the moral life*. New Haven: Yale University Press, 1993, pp. 91-96.
2 Oakeshott 1993, p. 92.
3 Zo onderscheidt politiek zich ook van dagelijks bestuur, en wetgevende van uitvoerende macht; zie: Michael Oakeshott, *On human conduct*. Oxford: Clarendon Press, 1990, p. 166.
4 Hannah Arendt, *The human condition*. Chicago: Chicago University Press, 1998.
5 Hannah Arendt, *On revolution*. Penguin Classics, 2006, p. 221.
6 Dana Villa, *Public freedom*. Princeton: Princeton University Press, 2000, p. 250.
7 Arendt 1998, p. 71.
8 Anton Jäger, 'From post-politics to hyper-politics', in *Jacobin* (2022), nr. 2. Zie https://jacobin.com/2022/02/from-post-politics-to-hyper-politics. Zie ook: Anton Jäger (2023). *Hyperpolitiek. Extreme politisering zonder politieke gevolgen*. Amsterdam: Athenaeum—Polak & Van Gennep, 2024. Voor een (korte) bespreking hiervan, zie: 'Gesignaleerd', *Christen Democratische Verkenningen* 44 (2024), nr. 4 (*De opmars van het populisme*), p. 108.
9 'Numquam se plus agere quam nihil cum ageret, numquam minus solum esse quam cum solus esset.' Geciteerd in Arendt 1998, p. 325.
10 Robert B. Talisse, *Civic solitude. Why democracy needs distance*. Oxford: Oxford University Press, 2024, p. 8.
11 Arendt 2006, p. 272.
12 Voor het essay 'Civil disobedience', zie: Hannah Arendt, *Crises of the Republic*. San Diego enz.: Harcourt Brace, 1972, pp. 51-102; voor het essay 'Personal responsibility under dictatorship', zie: Hannah Arendt, *Responsibility and judgment*. New York: Schocken Books, 2003, pp. 17-48.
13 Bonnie Honig, 'A method in the madness', *Classical Antiquity* 41 (2022), nr. 2, pp. 34-49, hier p. 35. Honig prijst inactivisme in een lezing van: Kevin Quashie, *The sovereignty of quiet. Beyond resistance in black culture*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2012.

Bron: iStock